

УДК 82-93 (091)

ОКСАНА РУДИЧ
(Полтава)

РОЗВИТОК ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Представлено можливості використання сучасної дитячої літератури в навчально-виховному процесі. Наголошено на необхідності проведення ретроспективного аналізу розвитку даного феномена.

Ключові слова: сучасна дитяча література, психолого-педагогічний потенціал сучасної дитячої літератури, історичний аспект розвитку дитячої літератури.

У контексті сучасного інформаційного суспільства важко переоцінити виховний і культурологічний потенціал дитячої книжки. Ретельно підібрана дитяча книжка завжди є сильним ефективним засобом розумового виховання і формування художньо-естетичних уподобань і смаків дитини. Дитяча література може бути використана у процесі морального, економічного, екологічного виховання, що знайшло своє відображення в дослідженнях сучасних науковців: Т. Алієвої, Р. Белашової, М. Волочай, О. Дем'янчука, М. Лещенко, Л. Ляхоцької, Г. Март'янової, Н. Миропольської, Д. Ольшанського, Г. Ткачук, А. Щербо, Г. Яблонської та багатьох інших.

Дитяча література створена спеціально для дітей (дошкільного, молодшого шкільного і середнього шкільного віку) і включає найкращі класичні, фольклорні, поетичні і прозові твори. Сучасна англійська дитяча література – це кращі зразки художньої, науково-популярної, науково-фантастичної, науково-художньої літератури, написані англійською мовою з урахуванням жанрового розмаїття англійської літератури (nursery rhymes – фольклорних віршованих творів, nonfiction – реалістичних творів, realistic fiction – реалістичної вигадки, fiction – вигадки, poetry – поезії).

Сьогодні літературний твір, написаний для дитини, є симбіозом ряду рис, притаманних літературному жанру та архаїчному переказу, що зумовлює необхідність дослідження дитячої літератури не лише в контексті сучасного, але й історичного розвитку. Предметом нашої роботи є питання виникнення дитячої літератури, яке є, на нашу думку, мало досліджуваним. Маємо на меті схарактеризувати основні віхи історії розвитку дитячої літератури як окремої галузі мистецтва слова.

Першими творами, складеними для дітей можна вважати казки, народні перекази, епічні твори. У такий спосіб люди кодували знання про систему виникнення та існування космосу, сонячної системи, людської цивілізації. Головний герой, як правило, був уособленням не лише певного роду, але й системи філософських поглядів, властивої даному соціуму (Рама – у індусів, Беовульф – у давніх кельтів; Іван – у слов'ян; Гільгамеш – у вавілонян і т. п.). Такі твори передавалися від покоління до покоління, не занотовувалися та були однаково цікавими для дорослих і для дітей, адже уособлювали в собі єдине існуюче джерело найбільш повної інформації про навколишній світ (історичний, політичний та соціокультурний аспекти його функціонування).

Ймовірно, перша книжка, написана власне для дітей, виникла на Сході. Вона мала назву “Панчатантра” і містила інформацію про основні моральні принципи суспільства, чітко регламентувала поведінку дитини. Аналогічними за змістом є твори персидської та арабської літератури: “Шах-наме” поета й філософа Фірдоусі та “Каліла та Дімне” за авторством Рудакі (IX-X ст.). На Сході існує приказка: “Риба живе у воді, а людина – у дітях”. Великим святом у східних культурах вважається не лише поява дитини на світ, але і такі віхи зростання як: прорізування зубів, перше обстригання нігтів і волосся, промовляння вперше слів “мама” і “тато”. Ці свята супроводжуються піснями-молитвами, у яких дитину порівнюють із “...квітами, благодаттю, найбільш шанованими національними тотемами (рослинами, тваринами, каменями) та просять у сонця, зірок, вітру, богів подарувати щастя й розуму дитині” [1, с. 30].

У XI ст. Унсурсулмаолі Кейковус створює для свого сина Гелоншаха книжку “Кабус-наме”. Цей твір складається з оповідок повчального характеру. Модель поведінки, яка б найбільш відповідала мусульманській моралі та загальнолюдським принципам людяності, честі, патріотизму сублімують притчі, вірші та оповідки, створені для дітей поетами і філософами Сходу: Сааді Шіразі (“Гулістан” та “Бустан” XIII ст.), Хуссейном Вонз Калліфі (“Мухсинова етика”, “Сузір'я Конопуса”), Мохаммедом Фазулі (“Суперечка плодів” XVI ст.). У епоху раннього Середньовіччя на Сході виникає ряд поетів і філософів, які записують народні казки: Деде Гариб, Убайд Закані (створює казку для дітей “Кіт та миші”). Твори для дітей складала також Месхеті Генджаві (перша жінка-поет) у XII столітті та визначний поет Нізамі, на творчість якого вплинула втрата коханої дружини і необхідність самотужки виховувати сина.

На Русі першим твором, написаним для дітей, можна вважати “Поучення” або “Грамотку”, створену в 1117 р. Володимиром Мономахом. У цьому творі проповідується християнська мораль, патріотизм та основні принципи гуманізму: “... шануй батька і матір, не убий, поважай гостя, учись”. У Росії за часів Петра I виникає твір за підписом Я. Брюса “Юности честное зеркало”, що є дуже близьким наслідуванням твору Володимира Мономаха “Поучення”. Друкованими творами для дітей можна вважати різного роду букварі, азбуковники, потішні (світські) книжки, енциклопедії. Перші книжки українською мовою було надруковано в типографії Швальпольта Фіоля (на території Правобережної та Лівобережної України існувало багато приватних невеликих типографій). Першою книгою для дітей, що була надрукована кирилицею, стала “Азбука”, складена Іваном Федоровим у Львові в 1574 році [3, с. 8].

Висновки про попит на книжки, друковані кирилицею можемо зробити, керуючись фактами, викладеними В. Січинським у книзі “Чужинці про Україну”. Він наводить переклад з арабської записок Павла Алепського, що разом зі своїм батьком, антіохійським патріархом Макаром III у XVII ст. (1654-1656pp.) подорожував Україною: “Починаючи цим містом, себто по всій Козацькій землі, ми помітили прегарну рису, що

нас дуже дивувала: усі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їх жінки та дочки, уміють читати та знають порядок богослужби та церковний спів. Крім того, священники вчать дітей та не дозволяють, щоб вони тинялися неуками по вулицях...” [6, с. 83].

У Росії перша друкована книжка для дітей була видана в 1634 р. за ім'ям управляючого печатним двором. Відома вона як “Азбука” В.Ф. Бурцева. Це видання було добре ілюстроване. На території Європи того часу видаються анонімні збірники (так звані “Азбуковники”), що склалися з прописів, правил поведінки дитини, різноманітної інформації. У XVII ст. на території України й Росії з'являються “Потішники” – естампи з гравюр (переважно німецьких). Ці естампи часто були казкового характеру. У кімнаті цесаревича Олексія було 60 таких листків [3, с. 24].

Наприкінці XVII ст. друкуються роботи Каріона Істоміна. Він пише вірші, букварі, енциклопедії для дітей. Особливою популярністю користувався “Лицевий буквар”. Цей буквар був піднесений цариці Наталії Кирилівні в 1694 р. для навчання її онука, цесаревича Олексія. Його було надруковано з ілюстраціями відомого митця Леонтія Буніна. У основу було покладено принцип наочності: на кожному листку було надруковано окрему літеру, наведено ряд слів, що розпочиналися з цієї літери, унизу наведено вірш повчального змісту. У цьому ж столітті виникають друковані переклади іноземної літератури. Усю друковану продукцію можна поділити умовно на групи: енциклопедії, повчання, казки, букварі.

У багатьох культурах винятковий привілей на отримання знань мали лише жерці та наближені до них люди. Перші школи відкривалися при монастирях. У даному контексті, цікавим фактом є те, що “... проповідник XII ст. Кирило Туровський у своєму повчальному слові погрожував пекельними муками “ на тому світі” тим, хто “байки бають” [4, с. 8]. На відміну від християнських притч, епос та міфи дохристиянського періоду не збирались аж до XVIII ст.

У Європі після винаходу друкарського станка У. Кекстоном (1476 р.) друкуються для дітей абетки, переклади творів релігійного змісту, гравюри-потішки. Популярності набуває “Перелік наставлянь чарівній та шляхетній дівчині” німецького пастора Конрада Порта (1591 р.). Багатьма мовами перекладено Біблію, адаптовану Хакіном Спегелем для дітей (1684 р.), і два томи шведського монаха Йоханнеса Рудбекіуса “Повчання нашому шведському юнацтву” (1624 р.). Виникають твори відомих казкарів: Шарля Перро (1628–1703 рр.), Братів Якоба та Вільгельма Грімм (1785–1863, 1786–1859 рр.), Ганса Християна Андерсена (1805–1875 рр.), Гофмана Ернста Теодора Амадея (1776–1822 рр.).

Ряд творів, написаних у XVIII–XIX ст. для дорослих читачів, утратили свою літературну новизну як жанр (фантастика) і політичну гостроту, тепер вважаються творами для дітей. Саме це стосується твору Д. Дефо “Робінзон Крузо”, у основу якого покладено реальну історію О. Селькірка, що була опублікована в журналі “Англієць”. Це ж стосується і твору Дж. Свіфта “Подорож Гулівера”, який може вважатися першим фантастичним романом, а написаний був як пародія на книжку Д. Дефо “Робінзон Крузо”. У цьому творі тонко і саркастично висміювався політичний і соціальний устрій Англії, одвічна боротьба між “Торі” й “Вігі” – панівними партіями в тогочасній Британії. Сьогодні роман “Подорож Гулівера” сприймається як гарна, повчальна казка, сповнена романтизму та надії.

На різновікового читача є орієнтованим і твір Л. Керролла (Ч. Лютвіджа Доджсона) “Аліса у країні чудес”, хоча написаний він був для доньки приятелів – маленької Аліси, проте, кожен із персонажів мав реального прототип, а в образі Кролика Л. Керролл змалював себе. На різновікового читача були також орієнтовані й роботи Л. Стівенсона “Острів скарбів”, “Викрадений” та Ч. Діккенса “Олівер Твіст”.

Наприкінці XVIII – початку XIX ст. виникають перші дитячі журнали, у яких друкуються повчання, розповіді, віршики та казки. В Україні наприкінці XIX – початку XX ст. з'являються письменники, які пишуть самобутні твори для дітей і юнацтва. Серед них варто відзначити таких, як Марко Вовчок (М. Вілінська-Маркович) (1833–1907 рр.), чий твори проникнуті співчуттям до пересічного мешканця України, розумінням його проблем та перспектив, патріотизмом. Варто відзначити й творчість І. Франка (1856–1916 рр.), який писав для дітей вірші та казки, у основу яких покладено українські народні перекази. Стосовно казок І. Франко писав, що вони вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти й чарівної милозвучності. Видатній поетесі Лесі Українці (Л. П. Косач-Квітка) (1871–1913 рр.) належать неповторні віршовані твори для дітей, у яких вигадані сюжети поєднуються з народними дохристиянськими переказами та казками, усі її твори романтичні, у них, як у дзеркалі, відображується не лише ідеалістичне світосприйняття, але й звичайне жіноче прагнення до любові (до дитини, до України, до світу, до Бога).

Така увага до своєрідного світу дитини є спадковою. Мати Лесі Українки – Ольга Петрівна Косач, відома під псевдонімом Олени Пчілки (1849–1930 рр.), також створювала вірші та оповідання для дітей.

Малодосліджений пласт дохристиянських вірувань та культури слов'янських народів у вигляді казок досліджували такі літератори, як В. Гнатюк, Б. Грінченко, І. Манжура, І. Рудченко, П. Чубинський. У 30-х рр. XIX ст. уперше виходять публікації українських народних казок. Раніше мотиви українських народних казок знайшли відображення у творах Л. Барановича, І. Вишенського, І. Галятовського, Є. Гребінки, П. Гулака-Артемівського, Ф. Прокоповича, А. Радивіловського, Г. Сковороди, Х. Філарета.

На початку XIX ст. українські казки переосмислювалися в оповіданнях, віршах Г. Квіткою-Основ'яненком та Й. Бодянським. Соціального й політичного забарвлення набрав жанр казки під пером С. Руданського (1833/34–1873 рр.) та М. Коцюбинського (1864–1913 рр.). Вийшов ряд сучасних казкових збірників, підготовлених М. Возняком, Г. Сухобрус і В. Юзвенко. Виникло чимало нових праць, зокрема – упорядкування старих і нових казок, що належить В. Бойку та І. Березовському, які написали важливі дослідницькі роботи з проблем історії казкознавства, взаємодії казки з іншими жанрами фольклору, літератури. Такі збірники, як “Казки Буковини”, “Казки Верховини”, “Казки Підгір'я”, “Легенди нашого краю”, “Казки Андрія Калини”, “Три золоті слова”, “Золота Вежа”, “Казки одного села”, “Дерев'яне чудо” побачили світ завдяки праці філологів, науковців і письменників О. Дей, Л. Дем'ян, М. Івасюк, П. Лінтур, С. Пушик, І. Чендей, [4:7]. Л. Дунаєвська відзначає, що зусиллями вчених, письменників, учителів-інтуїстів відкрито нові яскраві таланти майстрів народного слова: Г. Васько, Ю. Гребяка, А. Калини, В. Короновича, І. Лазаря, Х. Плешинця, Ю. Ревтя, Д. Юрчак та багатьох інших і цей процес триває. До мотивів, сюжетів, образів української народної казки зверталися такі відомі письменники, як О. Іваненко, М. Вінграновський, Н. Забіла, Т. Коломієць, А. Костецький, В. Нестайко, І. Нехода, М. Пригара, П. Тичина, Г. Тютюнник, А. Шиян, Ю. Ярмиш та інші.

Перша визначна винагорода – Нобелівська премія – за внесок у розвиток дитячої літератури було присуджено Р. Кіплінгу. Доказом зростання популярності дитячої літератури, набуття нею рис, що роблять її цікавою не лише для дитячої аудиторії може вважатися поява таких світових бестселерів, як твори А. Мілна, Дж. Роллінг, П. Траверс, а художні образи Вінні-Пуха, Гаррі Поттера та Мері Поппінз тиражуються та повноцінно функціонують у інформаційно-медійному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонов Р. Детская литература Таджикистана / Р. Амонов. – М. : Детская литература, 1981. – 238 с.
2. Владимиров Л. И. Всеобщая история книги : Древний мир. Средневековье. Возрождение. XVII в. / Л. И. Владимиров. – М. : Книга, 1988. – 310 с.
3. Детская литература / сост. Е. Е.Зубарева, З. П. Пахомова. – М. : Просвещение, 1976. – 398 с.
4. Дунаєвська А. Ф. Українська народна казка / А. Ф. Дунаєвська. – К. : Вища школа, 1987. – 126 с.
5. Огієнко І.І. Історія українського друкарства / І. І. Огієнко. – К. : Либідь, 1994. – 448 с.
6. Січинський В. Чужинці про Україну : Вибір з подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Січинський. – К. : «Довіра», 1992. – 254 с.
7. Халил З. Детская литература Азербайджана / З. Халил. – М. : Детская литература, 1981. – 221 с.

Оксана Рудыч

РАЗВИТИЕ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ИСТОРИЧЕСКОЙ РЕТРОСПЕКТИВЕ

Представлены возможности использования современной детской литературы в учебно-воспитательном процессе. Проведен ретроспективный анализ истории развития этого литературного жанра.

Ключевые слова: современная детская англоязычная литература, психолого-педагогический потенциал современной детской англоязычной литературы, исторический аспект развития детской литературы.

Oksana Rudych

HISTORICAL ASPECT OF THE CHILDREN'S LITERATURE DEVELOPMENT

The article is devoted to the problem of modern English literature using the for children while education. The author speaks about the necessity of historical aspects of children's literature development investigating.

Key words: modern English literature for children, encouraging the interest in reading, psychology-pedagogical potential of modern English literature for children, the historical aspects of children's literature development.

Одержано 30.01.2009 р., рекомендовано до друку 17.03.2009 р.